

'הנאת עצמן' בתביעת הערבים על ארץ ישראל (תגובה למאמרו של הרב יעקב זיסברג)

הרב יעקב זיסברג (צהר יד, עמ' 23) מביא את המבארים, כי "בתביעת הערבים לשטחים מארץ ישראל מתערבת לא רק מגמה פוליטית, כי אם גם דתית". לאור הבנה זו דוחה הוא את דברי מו"ח מרן הגאון הרב שאול ישראלי זצ"ל על בסיס הגמרא (סנהדרין עד, ב), כי כל עוד כוונתם לקיים את מצוות דתם הם ולא להעביר את ישראל על דת ישראל, הרי מוגדר הדבר 'הנאת עצמן', ולכן לדעת הרב ישראלי, אין דין 'יהרג ואל יעבור' במסירת שטחי ארץ ישראל לערבים, שלא כדעת הרצי"ה זצ"ל. וכך ממשיך הרב זיסברג את דבריו: ב'קוואקי ודימוניקי' אין הגויים מבטלים מצוה מישראל. הם לוקחים כלים מבתי היהודים לחסוך לעצמם הוצאות כספיות בכדי לקיים את מצוות דתם. לעומת זאת, מלחמתם של הערבים בימינו אינה למטרה כספית. מטרתם היא לנשל אותנו מאדמותינו... שמשמעותו ביטול מצוה מן התורה. לכן אין זה הנאת עצמן אלא כפייה לעבור על מצוה. ועל כך מבקש אני להעיר.

א. 'הנאת עצמן' בביטול מצוה

"אין הגויים מבטלים מצוה מישראל" - זאת ודאי טעות. כי אם כך, על מה דנה הגמרא? וכי למה לא יתנו להם את מבוקשם? ומה פשר ההשוואה שעורכת הגמרא שם לקצירת אספסת בשבת? אלא ודאי וודאי שהגויים מבטלים מצוה מישראל (על טבעה נעמוד להלן). אני משער, כי פליטת קולמוס לפנינו, וכוונתו היתה, כי אין הגויים **מכוונים** לבטל מצוה מישראל, מכיוון שמטרתם לחסוך מעצמם הוצאות. אם יורד אני לסוף דעתו של הכותב, הרי שבמציאות שבה אין כוונת הגויים להעביר את ישראל על דתם, רוצה הוא להבחין בין שתי אפשרויות:

א. כאשר כוונתם הישירה היא קיום מצוות דתם - אז אין המקרה מוגדר 'הנאת עצמן';

ב. כאשר כוונתם הישירה היא הנאה כספית וחיסכון בהוצאות (גם אם התוצאה היא עבודה זרה) - ורק זו נקראת 'הנאת עצמן'. לכן, מכיון שלדעתו הבין מו"ח זצ"ל את הסכסוך הישראלי-ערבי כצד השני, בעוד שניתן להבינו כצד הראשון, הרי נפלה לכאורה דחייתו של מו"ח זצ"ל את הסוברים שיש בסכסוך משום העברה על דת.

אולם היכן מצאנו חלוקה מעין זו? את המושג 'הנאת עצמן' פרש רש"י שם: "שאין העובד כוכבים מתכוון להעבירו מיראתו, אלא להנאת עצמו מתכוון שאני, ואין כאן חילול השם ליהרג על כך" (וכך גם בהמשך העמוד). 'הנאת עצמן' - פירושו שאין העכו"ם מתכוון להעביר את היהודי על דתו. ואם ירצה מאן דהו להבין אחרת ברש"י, תבוא המציאות של 'קוואקי ודימוניקי' ותלמד: "הלא חוק עבודת כוכבים הוא" (רש"י שם). וביתר ביאור מובאים הדברים ביד רמה' על אתר (ד"ה ומקשינן) למשל, המביא הבנות שונות ל'קוואקי ודימוניקי':

יש אומרים מיני מחתות שמוציאין בהם אש ומוליכין לע"ג ביום אידם, דכיון דלעבודה דידהו קמכווני ולא לעובדיה לישראל קא מכוין היינו הנאת עצמן ושרי;

ויש אומרים... ובמלכות פרס היו חברין שלהם מחזרין בכל בתי ישראל ומכבין הנרות וחותרין הגחלים ומוליכין לבתי האור שלהן שהיא ע"ג ולא היו עוזבין לא אש ולא גחלים שילינו בלילה חוץ לבית ע"ג שלהן שהוא בית האור... ואע"ג דמשמשי ע"ג הן כיון דלאו לעבורי איסורא לישראל קא מכווני, אלא להנאת עצמן מותר לנו ליתן להם.

אמנם בין שני ההסברים מביא הוא נימוק נוסף:

ויש אומרים שאין מתכוונים אלא להתחמם כנגדם בבית ע"ג שלהן ולפיכך מותר.

אולם הוא אינו מחלק ביניהם, אלא מסכם:

ו'קוואקי ודימוניקי' דקאמרינן דיהבינן להו משום דלית בהו לגבי דידן אלא משום 'לפני עיור'... שרי למיתב להו בידן.

ברור אם כן שכוונתו להביא את הדעה שבעבודה זרה אין אי-כוונתם להעביר על דת מספקת להיתר. כך הבין גם הרמב"ן והר"ן, בעוד שראשונים אחרים סוברים שאף שיש כאן אביזרייהו דע"ז, בכל זאת מותר לתת להם, מכיון שכל עוד אין כוונתם להעביר אותנו על דתנו, הרי זאת 'הנאת עצמן' (ועי' ביבירור הלכה' שם באריכות).

כך גם הבין הגר"א (יו"ד סי' קנו ס"ק ז) את דעתו של רש"י ממנו ציטט מו"ח זצ"ל ("נוטלין משרתי עכו"ם אור מכל בית ובית... הלא חוק עכו"ם הוא"). 'הנאת עצמן' איננה הנאה כספית, כי אם עבודה זרה ממש, ובכל זאת מותר לתת להם מכיוון שאין כוונתם להעבירנו על דתנו. וכך כנראה סבר בפשטות מו"ח זצ"ל, כפי שמעידים דבריו אותם ציטט הרב זיסברג:

הרי אע"פ שכוונתם במה שלוקחים כלים אלה מבית הישראלי לצורך חוק העכו"ם, מכל מקום אין זה נקרא אלא בגדר 'הנאת עצמן'.

יוצא אפוא, כי 'הנאת עצמן' איננה הנאה כספית או גופנית, אלא קיום דתם, ובכל זאת, מכיוון שאין הם רוצים להעבירנו על דתנו מותר לתת להם.

טענתו של הרב זיסברג אינה אם כן מכוח הבנה אחרת של הסכסוך בינינו לבין הערבים, כי אם מכוח הבנה מחודשת בסוגיית הגמרא, שלה, עד כמה שידי מגעת, לא מצאתי כל סימוכין, והיא עומדת בניגוד להבנת הראשונים.

יוצא אפוא, כי גם אילו מטרתם של הערבים בכיבוש ארץ ישראל היתה דתית טהורה ללא כל שיקולים פוליטיים או אחרים - הרי ברור, כי לא היתה כוונתם לבטל אותנו ("הישות הציונית-חילונית שליחת האימפריאליזם") ממצוות יישוב הארץ, או להעבירנו על מצוות "לפני עיוור", כי אם לקיים את דתם (מה גם שעובדתית אין הדבר נכון, שהתנועה הלאומית הפלשתינאית היתה בעלת כוונה דתית. רובה ככולה היתה חילונית במהותה עד לפני שנים מספר, כאשר הקוראן, אם צוטט, היה רק מקור לסיסמאות נבובות). לכן מוגדר הדבר 'הנאת עצמן' ואין להיהרג על כך¹.

בכל הדברים דלעיל, לא היה כמובן בכדי להפחית בכהוא זה את חשיבות המאבק על ארץ ישראל כולה בשנים האחרונות ואת עצמתו בעיני מו"ח זצ"ל, כפי שבוארו הדברים במאמר ב'חוות בנימין' שצוטט לעיל, וכפי שהורחבו הדברים גם בשער הרביעי של הספר 'הרבנות והמדינה'.

ב. השורשים הערכיים של מאבק ארץ ישראל

בשולי הדברים קשה להתאפק מלהעיר, כי העיסוק בנושא קיומי ומדמם זה בחיינו מזווית של התמודדות עם הערבים או עם אומות העולם האחרות, כפי שהובא במאמר של הרב זיסברג, מסיט את הדיון לנתיב צדדי, ומתעלם מן העיקר. את אסון אוסלו הביאו עלינו אחינו; הם אלה שהקימו את 'הרשות' ואפשרו את התפתחותה של אימפריית הטרור בה. הם גם נתנו את הלגיטימציה לאנטישמיות שהתעוררה מחדש באירופה. הם גם הזמינו את לחצי ארצות הברית. גם מי שעתה חפץ ב'הפרדה' ובמדינה פלשתינאית כזאת או אחרת הם אחינו, ואולי אף רוב העם היושב בציון.

על הראשונים אט אט התברר, כי אכן תחת המסווה של "די לכיבוש" ושל "החרדה לאופייה היהודי והמוסרי של מדינת ישראל עקב הכיבוש והבעיה הדמוגרפית" מגמתם בבדיחה מיש"ע היתה התנערות מן הזהות היהודית של המדינה לקראת הפיכתה ל'מדינת כל אזרחיה' (הד הולך וגובר לאותה אימרה של "למה לנו הוותיקאן הזה?!") עוד במלחמת ששת הימים). הנושא הביטחוני והדמוגרפי היו רק זרז ומסווה. את מגמתם של אלה היה מקום אולי להגדיר כ'העברה על דת' של המדינה כולה.

אולם מניעיו של רוב העם, שאתם חייבים אנו להתמודד כיום, נראים אחרים. החשש הדמוגרפי ואולי אף הביטחוני-כלכלי הוא זה שנראה כמניע אותם בדרכם. הראיה - כי ראש הממשלה בכבודו ובעצמו מעודד הגירת נוכרים ארצה (וכך יוצר במו ידיו איום אסטרטגי לדורות על מדינת היהודים). בדיון על חבלי יש"ע כיום אין כל עניין של 'העברה על דת' כזאת או אחרת, אלא דאגה אמיתית לאופייה העתידי ולקיומה של מדינתנו כמדינת היהודים. שוב, לצערנו, משמשים הטרור הערבי והלחץ הבינלאומי רק זרזים ואמצעים להכרעה בדיון הפנימי בעם. כי לו היתה התנגדות אמיתית בעם ובהנהגה למדינה פלשתינאית ורצון אמיתי להיאחז בחבלי המולדת - לא הטרור ולא הלחץ הבינלאומי היו גורמים לנו להקים מדינה פלשתינאית, במיוחד לאחר המערכה בעיראק.

כל הרוצה בשלמות הארץ חייב אפוא להתמודד בראש ובראשונה עם הדעות מבית. עליו לעודד את רוח העם, להמשיך להציג את הסכנה שבכל סוג של מדינה פלשתינאית, ולהציע פתרונות גם להיבטים הדמוגרפיים של הבעיה.

¹ במאמר המצוטט התייחס מו"ח זצ"ל לאיסור של "לא תחנם", ולא למצוות עשה של יישוב הארץ. אכן הרמ"א (יורה דעה קנו, א) מבחין בין השניים, ובמצוות עשה פוסק הוא כי לא ייהרג גם אם הנכרי מתכוון להעבירנו על דת. ובאשר ל"לא תחנם" ראה במקור אותו ציטט הרב זיסברג, מספר שורות קודם.

מתברר, כי מבין שלושת היסודות של מלכות ישראל יסוד ה'ארץ' נשען על יסוד ה'תורה' ועל יסוד ה'עם'.
אם עד לפני מספר שנים היה האיום מבפנים בעיקר איום על יסוד ה'תורה', הרי כעת האיום הוא גם
ובעיקר על יסוד ה'עם'. מבלי לחזק את שני הראשונים, ימשיך השלישי להתנווד.